

Preklad v československých súvislostiach V. alebo Preklady z ruskej literatúry v českých zemiach a na Slovensku v rokoch 1938-1945

MÁRIA KUSÁ (BRATISLAVA)

V súvislosti s predchádzajúcim obdobím (teda medzivojnovým) konštatuje M. Hrala (*České překlady z ruské literatury. Překlady v meziválečném období*. In: Kapitoly z dějin českého překladu. UK Praha 2002, s. 210-234): „*Ve srovnání s jinými blízkými zeměmi (např. Polsko nebo také Maďarsko), ale také se Slovenskem, je množství českých překladů několikanásobně vyšší a zahrnuje různé vrstvy ruské kultury, domácí i zahraniční, tradiční i avantgardní, špičkové i masové produkce.*“ Ak si uvedomíme, že za 20 medzivojnových rokov vyšlo v českých a moravských vydavateľstvách viac ako 400 knižných titulov - predstavuje to úctyhodný počet a zároveň podnetný (pre analýzu) kultúrno-historický údaj. Tak ako na Slovensku, aj v Čechách sa v sledovanom období preklady z ruskej literatúry výrazne diferencujú - a to najmä v zmysle nimi tematizovanej alebo priamo „popisovanej“ ideovej, ideologickej orientácie.

Súdobá slovenská situácia mi v „slovenských kapitolkách“ dejín prekladu z ruskej literatúry umožnila pomenovať literárno-historické uchope- nie tohto času „*Šírka a hĺbka záberu*“ (*Ruská literatúra v slovenskej kultúre v rokoch 1836-1996*. ÚSL Bratislava 1998), Jana Tesařová pomenovala ďalšiu kapitolu spomínanej kolektívnej monografie spracúvajúcu časovo nasledujúce obdobie *Emancipáciou slovenského prekladu z ruskej literatúry (1939-1945)*. Keď som však listovala a opakovane študovala českú ob- dobu slovenských „Stručných dejín“ prekladu, jasne sa vyjavilo, že ruská časť, ale nielen ona, zložitité obdobie konca 30. - začiatku 40. rokov jedno- ducho explicitne nereflektuje. Konštatuje sa to aj v predslove či úvode pri výklade použitej periodizácie: „Pro přehlednost a usnadnění orientace se autoři studii pokusili vytyčit na základě materiálu i odborných prací hlavní mezníky v dějinách českého překladu takto: národní obrození (zhruba

1790-1850), období příprav a doplňování (1850-1890), období velkých edičních projektů (1890-1918), období meziválečné (1918-1939) a období poválečné.“ (Kapitoly z dějin českého překladu. Cit.d., s. 9) Vlastně se právě ono nejednoduché vojnové období, čo ako krátke, fakticky neskúma, obchádza. Naopak, už spomínaná štúdia J. Tesařovej, ako to signalizuje aj jej názov, prešla do temer až (pochopiteľného) druhého extrému pri interpretácii prekladania z ruskej literatúry - teda do polohy nie vždy kritického hodnotenia, až obdivu k faktu postupnej emancipácie prekladania na Slovensku od „českého“ vzoru. Osobitne podčiarkujem „interpretácie“, lebo z hľadiska faktov jej stať prináša veľmi presnú deskripciu toho, čo sa prekladalo, z čoho jednoznačne vyplýva zameranie slovenského kultúrneho priestoru na klasiku - predovšetkým tvorbu F. M. Dostojevského, ktorého diela, t. j. tzv. „veľké“ romány vychádzajú na Slovensku práve v tomto čase, sú súdobo bohato reflektované (ako pars pro toto z rozličných „kútov“ svetonázorového spektra - L. Hanus, A. Matuška) a tvoria prirodzený stred, centrum prekladov z ruskej literatúry, ktoré sa vôbec koncentrujú prevažne na klasické texty (v dramatickej tvorbe od Gribojedova a Suchovo-Kobyliina cez Ostrovského k Čechovovi).

Ak sa teda sústredíme iba na knižné preklady v oboch kontextoch, v rokoch 1939-1945 vyšlo na Slovensku 69 kníh (Spracované podľa Dubay, A.: Bibliografický katalóg slovenskej knižnej tvorby. /za jednotlivé dané roky/, 1948, 1952.), pričom dominoval už spomínaný Dostojevskij, 12 titulov prinášalo viac-menej súdobú „sovietsku“ literatúru (pravda od M. Zoščenka po B. Gorbatova - v podstate nešlo ani v jednom prípade o vyslovene oficiálny text - publikovaní boli A. Blok, M. Gorkij, A. Tvardovskij, V. Majakovskij, I. Il'f - J. Petrov, M. Šolochov, K. Simonov) a zvyšok predstavovala detská literatúra (Tesařová, J.: Cit. d., s. 68.) Zároveň je jasné, že časť textov, publikovaných v roku 1945, vyšla až po zmene spoločensko-politickej situácie. Práve relatívne vysoká „kvantita“ - aj keď je v porovnaní s českými štatistickými údajmi o prekladoch v absolútnej mierke menšia - i kvalita preložených ruských textov v období bojov, vojnového stavu Slovenskej republiky s touto krajinou (ZSSR) nenaplnili hypotézy, ktoré vychádzali zo zjednodušenej aplikácie politických kritérií periodizácie.

Pozrime sa však na spôsob prístupu k spracovaniu dejín prekladu v českých zemiach, a usilujme sa ho reflektovať. Na tejto báze môžeme konštatovať, že v citovanej publikácii kultúrno-historického charakteru vlastne niet ani hypotézy interpretácie prekladového diania v nami skúmanom období. Vzhľadom na to, že v prolegomenách *Kapitol...* sa opakovane hovorí o význame prekladu, dalo by sa teda usudzovať, že vojnové obdo-

bie akoby nemalo pre český kultúrny priestor nijaký zmysel. Je však viac ako zrejmé, že práve pri preklade majú výpovednú hodnotu vo vzťahu k domácej kultúre aj texty, ktoré sa neprekladali, rovnako ako tie, ktoré v preklade z rozličných dôvodov sú. (Výrazne to dokumentuje v druhej časti stručných dejín prekladov z chorvátskej literatúry J. Jankovič, keď uvádza kapitoly o súdobej chorvátskej literatúre ako „potencialitu“ z hľadiska prekladu. Jankovič, J.: Chorvátska literatúra v slovenskej kultúre 2. Bratislava, 2002.) Faktom však je i to, že český kultúrny kontext väčšinu tých klasických diel ruskej literatúry, ktoré vychádzali na slovenskom území v skúmanom čase, už preložených mal.

V každom prípade nás však absencia spracovania sledovaného obdobia v českých „dejinách prekladu“ inšpirovala k pokusu uchopiť ju aspoň najzákladnejším deskriptívnym spôsobom. Chronológia a stručná jednoduchá štatistika prekladov vojnového obdobia, ktorú sme si urobili pracovne na základe dostupných materiálov (Spracované podľa Bibliografický katalog. Literární tvorba z roku (vždy príslušné roky) vyjma díla periodická. Redaktor: Dr. Václav Foch. Nákladem Národní a Universitní knihivny v Praze a Svazu knihkupcu a nakladatelu v Praze, 1939, 1940, 1942, 1943, 1944, 1946.) práve z hľadiska snahy porovnať situáciu v súdobom slovenskom a českom kultúrnom priestore, prináša zaujímavý obraz, ktorý možno interpretovať rozličným spôsobom.

	1937- 1938	1939	1940- 1941	1942	1943	1944 - 1945
Marx. al. antisov., filozof. texty	3	1	2	-	-	59
Detská literatúra	3	2	3	-	-	14
Literatúra faktu	8	1	7	1	-	9
Dramatické texty	2	-	-	-	-	14
Klasická literatúra	2	1	9	-	-	1
Poézia	-	-	-	-	-	6
Próza	6	3	3	-	-	43
Spolu	24	8	24	1	-	140

Ak teda chceme v hrubých, základných rysoch porovnať situáciu slovenského a českého kultúrneho priestoru v zložitom období konca 30. a prvej polovice 40. rokov vzhľadom na rozličné súradnice národno-politického a socio-kultúrneho systému, musíme si takpovediac „zároveň“ komentovať štatistické údaje českého kultúrneho priestoru a pokúsiť sa ich následne usúvzťazniť so závermi J. Tesařovej v už citovanej stati.

1. S výnimkou rokov 1939, 1942, 1943 ako v istom slova zmysle zlomových je neustále prítomné v českej prekladovej produkcii ruskej proveniencie „sovietske“ aj v priamo ideologicky orientovaných či filozofických textoch. Práve týchto priamo ideologicky zaťažených textov je v slovenských prekladoch menej, a to nielen v období vojnovej Slovenskej republiky, ale aj v roku 1945 - teda v už predpokladanej novej socio-kultúrnej situácii.
2. Recepčia ruskej literatúry v Čechách vyplývajúca aj z exkluzívneho postavenia ruskej emigrácie v medzivojnovom ČSR sa v danom období nedostala šancu prejavíť. Po nesmierne bohatom medzivojnovom období, ktoré v porovnaní so slovenským kultúrnym priestorom podrobne a bezprostredne zoznamovalo českého recipienta so širokou škálou modernistických, avantgardných, ale i súdobých textov rozličného charakteru a orientácie sa v sledovanom období ukazuje váha iného statusu českej kultúry: V tomto zmysle je asi pochopiteľný dobovo silnejší tlak na kultúru v nemeckom protektoráte ako v spojeneckej krajine Nemecka.
3. Symptomatická je v českom kultúrnom priestore vysoká miera prekladu detskej literatúry a literatúry faktu. Zdá sa, že ide zrejme jednak o komplementarizáciu istých typov literárnych textov v sledovanom kontexte (takýto predpoklad potvrdzujú aj opakujúci sa tí istí prekladatelia), jednak čiastočne o hľadanie istých únikov, či možností prekladať texty, ktoré sa nemôžu stať predmetom nejakej výraznej ideologickej debaty.
4. Vyslovene štatisticky významný je počet textov - českých prekladov rozličného charakteru, publikovaných v Moskve od roku 1944 zreteľne pre potreby budúceho československého štátu. Nie je náhoda, že vo väčšine prípadov ide o texty politického a ideologického rázu.
5. Až prekvapujúco je vysoký počet preložených textov v roku 1945 (pritom išlo fakticky len o polovinu roka!!!) - situácia prekladovej

produkcie naznačuje (oproti slovenskej) vyhranenejšie smerovanie kultúrnej (ale nielen kultúrnej) politiky v českých krajinách. Tematicky v roku 1945 - a to najmä v prekladoch prózy dominujú jednoznačne vojnové motívy.

Ak by sme sa teda pokúsili o celkom základné zovšeobecnenie jednotlivých konštatovaní, bolo by ho možné formulovať asi nasledovne: v prekladoch do českej kultúry v sledovanom období približne v rokoch 1938-1945 jednoznačne dominuje sila bezprostredných súdobých geopolitických faktorov, prejavuje sa, napríklad aj v porovnaní so slovenskou situáciou, podstatne menšia miera zotrvačnosti dlhodobých „geopolitických“ faktorov.

Bez konštatovania aspoň týchto konkrétnych štatistických údajov, faktov, základných zovšeobecnení totiž nie je celkom jasné východisko k „povojnovému“ obdobiu v „českých“ dejinách prekladu (Hrala, M.: Cit. d., s. 234-235.).

Až „úvod“ do povojnového obdobia ako jediný totiž trochu osvetľuje situáciu v skúmanom čase: *„Nejdůležitější však byly kulturně politické změny, podporované v prvních poválečných letech změnami v psychoideologické atmosféře společnosti včetně její inteligence, zdecimované německou okupací a šokované nedávnou minulostí. Tyto změny ve vztahu k sovětskému Rusku lze charakterizovat jako nekritický vztah k tomu, co odtamtud přicházelo, zdůvodněný nejen vojenským osvobozením většiny území republiky Sovětskou armádou, ale také (a v mnoha případech primárně) Mnichovem a pocitem zrady a nezájmu západního románsko-germánského světa o slovanskou východní Evropu.“*

Z hľadiska dôslednejšej historickej by bolo zrejme vhodné Hralove tvrdenia o motiváciách a charaktere prekladania v povojnovom období doplniť o fakt silnej medzivojrovej tradície práve prekladov z výrazne prosovietsky (i protisovietsky) orientovanej beletrie, odbornej, či priamo politickej literatúry.

Záverom: len veľmi ťažko možno sumarizovať zistenia o prekladoch z ruskej literatúry v Čechách a na Slovensku v rokoch 1938-1945. Ide totiž o etapu vo vývine kultúry, ktorá je práve v českom prostredí - celkom pochopiteľne z hľadiska agresivity spoločensko-politických, a teda i kultúrnych okolností - nie celkom pochopiteľne z hľadiska tradícií istej autonómnosti kultúry v českom kultúrnom priestore - výrazne ovplyvnená pôsobením mimoliterárnych a mimokultúrnych faktorov.

